

УДК 811.161.2'271:327.5(477.62)
DOI: 10.18523/lcmp2522-9281.2023.9.72-98

Інна Ренчка (Inna Renchka)
<https://orcid.org/0000-0002-5568-7941>

**ЗМІНИ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ НА
ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ
РОСІЇ В УКРАЇНУ**
(на матеріалі соціальних мереж та інтернет-видань
кінця лютого — початку квітня 2022 р.)

Abstract

**CHANGES OF THE LANGUAGE IDENTITY
OF UKRAINIANS AT THE BEGINNING
OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION IN UKRAINE**
(based on the materials from social networks and online
publications of the end of February — beginning of April 2022)

***Background.** The military aggression of Russia against Ukraine affected the mass consciousness and made Ukrainians to review and reconsider the common values system. The language situation in the country as well as the language identity of the population have significantly changed. As for the latter, its study is an extremely topical issue.*

***Contribution to the research field.** Previous research of the language identity concept did not cover all its aspects, both theoretical and practical. In particular, the language issue, its state and quality of the language identity in Ukraine in the war conditions require a deep and comprehensive investigation. In this study, we assume that the language self-identification processes at the beginning of the war, provoked by the shock of the full-scale invasion, are a projection of further linguistic, cultural and value-based development of Ukrainian society.*

***Purpose.** To unveil the peculiarities of the language identity in the Ukrainian realities and to characterise the dynamics of the language self-identification of Ukrainians during the first weeks of Russia's full-scale war against Ukraine.*

Methods. *The main research methods are discourse analysis and content analysis as well as description of factual material such as the texts from the social networks “Facebook”, “Telegram”, “Instagram” and online publications for the selected period which are testifying changes in the Ukrainians’ language identity. The comparative method and the context analysis methods are also used.*

Results. *The language situation in Ukraine several years before the full-scale Russia’s invasion was unstable. There was a significant difference between the attitude to the Ukrainian language and choice of the communication language in various situations. A confrontation between Ukrainian-speaking and Russian-speaking identities existed.*

Study of the discourse of social networks and online publications during the first weeks of the Russian invasion in Ukraine has revealed significant changes in the language identity of Ukrainians. Since the first days of the war, the position of the Ukrainian language was strengthened because of the deliberate transition of many people (both famous and regular ones) to it. At that time, the language received a unifying, “friend or foe” marker, self-preservation and resistance to the enemy functionalities. Numerous social networks posts contained argumentation concerning the importance of the mother language, appeals to support it as well as arguments, including historical facts, explaining why one should start speaking Ukrainian language. Genocide of Ukrainians on the occupied territories made them more principled regarding the language and national culture, intensified de-Russification processes and rejection of Russian cultural products.

Discussion. *The study revealed the unity of the Ukrainian society around protection of the Ukrainian language and culture. The changes in the language identity found at the beginning of the war set the directions of the linguistic, cultural and value-based development of Ukrainian society, in particular regarding decolonization and de-Russification in various spheres. We see the prospects for further research in the study of the changes in the value-based attitude of Ukrainians to their language and the issue of choosing Ukrainian language in various communication situations in the conditions of the ongoing Russian-Ukrainian war using quantitative and qualitative methods.*

Keywords: language identity, Ukrainian language, language situation, transition to the Ukrainian language, de-Russification, value-based language attitude, unifying function of language.

У статті на матеріалі соціальних мереж та інтернет-видань простежено зміни в мовній ідентичності українців у першій тижні

повномасштабної війни Росії проти України. З'ясовано зміст поняття мовної ідентичності у його взаємозв'язку з іншими різновидами соціальної ідентичності, насамперед національною, та запропоновано його визначення. Виявлено головні тенденції у процесах мовної самоідентифікації українців, зумовлені геноцидальною війною, що полягають у переході великої кількості людей на українську мову, усвідомленні її ролі для збереження і розвитку Української держави та нації, відкиданні російських або змішаних російсько-українських форм мовного та культурного самовизначення, сприйнятті мови як розпізнавального маркера «свій — чужий» та за собою протистояння ворогу.

Ключові слова: мовна ідентичність, українська мова, мовна ситуація, перехід на українську мову, дерусифікація, ціннісне ставлення до мови, об'єднавча функція мови.

1. Вступ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну наприкінці лютого 2022 р. з усіма трагічними подіями і наслідками, що його супроводжують, вплинуло на розуміння українцями важливості мови, культури, історичної пам'яті як спільних об'єднавчих цінностей для збереження і розвитку Української держави та нації. Війна зумовила істотні зміни в національній та мовній самоідентифікації українців, звільняючи її від російського імперського ідеологічного та мовно-культурного впливу, що впродовж як століть колоніальної неволі, так і десятиліть незалежності ставав на заваді формуванню в масовій свідомості почуття належності до єдиної нації як самобутньої спільноти, послаблював український національний дух, розмиваючи його і породжуючи натомість змішані форми ідентичності.

2. Теоретичне підґрунтя

Мовну ідентичність розглядають як один із різновидів соціальної ідентичності у її взаємодії з національною, етнічною, етнокультурною, громадянською й іншими видами групових та індивідуальних ідентичностей. Мова є ключовим «маркером», ядром національної ідентичності, важливою частиною культури народу та його самобутності (Edwards, 2009). Ідентичність не існує поза мовою, оскільки «мова — це місце, де наше відчуття самості та ідентичності, або “суб’єктності”, конструюється і виражається» (Вахтер, 2016, р. 36). За визначенням О. Азулай, гене-

рального директора ЮНЕСКО, «наші цінності, переконання та ідентичність вбудовані в мову» (Farhat, 2018). Співвідношення мовної та національної ідентичностей є відображенням процесів самовизначення людини і суспільства, що засвідчує здатність до об'єднання навколо спільних вартостей, самозбереження як солідарної спільноти та підтримки цілісності в умовах глобалізації (Масенко, 2020, с. 73; Shrapova, Litvinenko, & Shakirova, 2019).

Зміст поняття «мовна ідентичність» крізь призму категорій мовної свідомості і мовної поведінки, мовної ситуації, мовної політики, мовного законодавства та мовного планування розглядають українські мовознавці Б. Ажнюк, Г. Залізник, В. Кулик, Л. Масенко, Г. Мацюк, О. Михальчук, Л. Підкуймуха, Я. Радевич-Винницький, О. Руда, С. Соколова, О. Чередниченко, Н. Шумарова, Г. Шумицька та ін. Останнім часом дослідники висвітлюють питання мовної поведінки і мовного вибору в щоденному та ситуативному спілкуванні, зумовлених змінами мовної ситуації в Україні загалом та в окремих регіонах, з урахуванням співвідношення цих понять із мовною та національною ідентичностями (Ренчка, 2020; Руда, 2021; Pidkuimukha, 2022; Sokolova, 2022). Пильну увагу також привертають проблеми ідентичності в умовах російсько-української війни, що розпочалася на Сході України в 2014 р. після анексії Криму та окупації частин Донецької і Луганської областей, сприйняття мови як основного засобу її збереження і маркера самовизначення «свій — чужий», які дослідники вивчають на основі творів літератури та мистецтва воєнної тематики (Іваненко & Шавардова, 2019; Підкуймуха, 2019; Ренчка, 2020; Стаднік, 2015; Pidkuimukha & Trach, 2019).

Науковці висловлюють думку, що мовна ідентичність є «віддзеркаленням ідентичності держави», а також «складником мовної ситуації і важливою ланкою в моделях мовного планування» (Михальчук, 2021, с. 40). З огляду на специфіку мовної ситуації та мовної політики в Україні на сучасному етапі та в попередні періоди, серед чинників, що впливають на мовну ідентичність українців, називають якісні та кількісні параметри національної спільноти, стан мовно-культурної та інформаційної інфраструктури, престиж і статус мови в державі та в сфері міжнаціональних відносин, а також наслідки радянської ідеології, що мала на меті створення позаєтнічної та позанаціональної ідентичності радянських людей, ґрунтованої на поширенні та переважному вживанні російської мови (Масенко, 2020; Михальчук, 2021, с. 42; Нагорна, 2008; Якубова, 2019, с. 112).

Питанню формування української національної ідентичності присвячено наукові студії в галузях історії, етнології, етнополітики, етносоціології, соціології (Ю. Каганов, О. Майборода, О. Резнік, В. Скуратівський, М. Степико, В. Трощинський та ін.), автори яких розглядають мовну ідентичність як складову національної, визначаючи мову її головною ознакою, «могутнім зряддям самоствердження, самоідентифікації цілих народів та їх окремих представників» (Трощинський, 2018, с. 67), і наголошують на унікальній ролі української мови в національному державотворенні та консолідації українського суспільства навколо національних та європейських цінностей (Трощинський, 2018, с. 36).

З-поміж зарубіжних учених, які приділяють увагу питанню мовної ідентичності, варто назвати Дж. Бакстера, А. Блекledge, Д. Візуette, Е. Гобсбаума, Дж. Едвардса, З. Жанг, Б. Нортон, А. Тсуї, Дж. Толлефсона. Зокрема, З. Жанг чинниками формування індивідуальної мовної ідентичності називає належність до певної етнонаціональної групи, вплив сім'ї на розвиток мовної особистості, ставлення до мови, знання, вміння і досвід володіння нею, особисті уподобання, прихильність (Zhang, 2020). Дж. Едвардс вважає, що ідентичність будь-якої спільноти людей формується шляхом вибору мови (Edwards, 2009). Дослідники схилиються до думки, що мовна ідентичність, як індивідуальна, так і групова, не є статичною. Вона змінюється з часом, оскільки мова розвивається в певному соціальному контексті (Vizuette, 2022) і зазнає впливу соціальних, політичних та економічних змін у суспільстві в кожен історичний момент (Pavlenko & Blackledge, 2004).

Військова агресія, яку здійснює Росія проти нашої держави, вплинула на суспільно-політичну й економічну ситуацію в Україні, соціальне буття, свідомість і світогляд людей, змусивши переглянути та переосмислити систему спільних цінностей. Суттєво змінилася мовна ситуація в країні, як, відповідно, і мовна самовизначеність населення, дослідження якої є назвичайно актуальним питанням. Наукове зацікавлення цим явищем в Україні та світі, реалізоване в згаданих дослідженнях, не вичерпує всіх його аспектів як з теоретичного, так і з практичного підходів. Зокрема, питання мови, стану і якості мовної ідентичності в Україні в умовах війни потребують глибокого та всебічного вивчення.

Мета статті — розкрити особливості мовної ідентичності в українських реаліях і схарактеризувати динаміку мовного самовизначення українців у перші тижні повномасштабної війни Росії проти України.

3. Методи та матеріал дослідження

У роботі було використано такі методи, як аналіз, синтез, спостереження, узагальнення; дискурс-аналіз та контент-аналіз (для обстеження дискурсу соціальних мереж та інтернет-видань); описовий метод, метод контекстного аналізу та зіставний (зокрема, для порівняння даних соціологічних опитувань щодо становища української мови в Україні в різні роки). Матеріалом дослідження стали тексти в соціальних мережах «Фейсбук», «Телеграм», «Інстаграм» та інтернет-виданнях, наприклад, «Суспільне Новини», «КиївВлада», «Радіо Трек» та ін. (34 дописи різних авторів та коментарі до них, опубліковані за період від 25 лютого до 11 квітня 2022 р.), а також дані соціопитувань, які засвідчують зміни в мовній ідентичності українців.

4. Мовна ідентифікація та мовна практика українців у перші дні й тижні російського воєнного вторгнення в Україну як проєкція подальших процесів мовного, культурного та ціннісного розвитку українського суспільства

На сьогодні не запропоновано чіткого визначення терміна «мовна ідентичність». Спираючись на попередні дослідження цього явища та на тлумачення інших видів ідентичностей, трактуємо мовну ідентичність як усвідомлення людиною себе носієм однієї чи кількох мов та колективне відчуття належності до певної мовної спільноти (індивідуальна й групова мовна ідентичність) і визначаємо її важливою частиною національної ідентичності, що ґрунтується «на вірі в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй» (Гібернау, 2012, с. 20), якими є історична територія, мова, історія, культура, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національна ідея (Нагорна, 2005, с. 416). Мовна ідентичність охоплює як ціннісне ставлення до мови (визнання її рідною, державним і національним символом, сприйняття як престижної мови тощо), так і вибір мови у різних комунікативних ситуаціях.

Одним із руйнівних наслідків колоніальних практик Росії в Україні, асиміляційної мовної та національної політики, що особливо посилилася в радянський період, була втрата українським народом національної свідомості і солідарності, невиробленість національної ідентичності та її заміна безнаціональною, що полягала у формуванні уявлення про належність до інтернаціональної спільноти — радянського народу, в якого годі було й шукати виразних національних ознак, окрім «російськості»

(Shlikhta, 2004, pp. 262–263). Після здобуття незалежності залишилися істотні розбіжності у розумінні українцями своєї історії, своїх національних інтересів та у баченні напрямів подальшого розвитку. Причиною цього була постійна наявність російськомовної продукції в інформаційно-культурному просторі Української держави, інформаційно-пропагандистські заходи впливу Російської Федерації на внутрішнє життя України з метою утримання її в полі свого контролю, а також підтримання міфу про спорідненість українців із росіянами, «один народ» та заперечення існування українців як окремої нації. У таких реаліях українська ідентичність тривалий час залишалася «нечіткою» та «множинною» (Резнік, 2022).

Несформованість і невизначеність колективної ідентичності українців виявлялися у зросійщенні значної частини населення України, масовій двомовності, поширенні змішаних форм мовної ідентичності, що дає підстави називати її «гібридною», «розщепленою російсько-українською ідентичністю» — імперським спадком, без подолання якого неможлива побудова справді незалежної держави (Масенко, 2020, с. 42, 119). Протистояння українськомовної та російськомовної ідентичностей О. Михальчук розглядає як рису мовної ситуації в Україні, «що заражена вірусом постколоніального впливу, який посилюється мовними агресіями Росії, де в програмах для підтримки політики просування російської мови не останню роль відіграє проєкт “Русский мир”» (Михальчук, 2021, с. 43). У цьому протистоянні зброєю українськомовної ідентичності дослідниця вважає, по-перше, кількісну перевагу етнічних представників (майже 80 %), по-друге, статус української мови як державної і, по-третє, діяльність мовних активістів, спрямовану на боротьбу з наслідками зросійщення та за утвердження української мови у всіх сферах життя суспільства (Михальчук, 2021, с. 43).

Підтверджують висновки про поширення в Україні змішаних форм мовної ідентичності дані аналітичних оглядів за результатами соціологічних досліджень попередніх років. Зокрема, згідно з даними аналітичного огляду «Становище української мови в Україні в 2017 році», оприлюдненого рухом добровольців «Простір свободи», українську мову назвали рідною 68 % опитаних громадян України, російську — 13–14 %, обидві мови — 17 %. Найбільш зросійщеними, за результатами моніторингу, були сфери друкованих ЗМІ (лише 32 % газет виходили українською мовою), телебачення (передачі українською мовою — 39 %, російською — 32 %, двомовні ефіри з домінуванням російської — 29 %), ін-

тернету (частка відвідин російської Вікіпедії становила 62 % проти 25 % української) та сфери послуг (лише у 49 % закладів харчування клієнтів обслуговували українською мовою) (Українці, 2017). Показовими були відповіді на запитання, якою мовою українці розмовляють удома: українською завжди або переважно спілкується 46–50 %, російською — 26–32 %. Тобто за даними дослідження 2017 р. близько 20 % українців не говорили тією мовою, яку назвали рідною.

Окреслимо найпомітніші зміни в становищі української мови кількох наступних років, зафіксовані аналітичними оглядами. Зокрема, у 2018 р. вперше засвідчено домінування української мови на телебаченні (64 %); частка газет, виданих українською мовою, склала 34 %; трішки зріс відсоток обслуговування українською мовою в закладах харчування — до 56 %; натомість у сфері інтернету й надалі переважала російська мова: зі 100 популярних серед українців сайтів лише 10 % було українськомовних (Українська, 2018).

У 2019 р., після ухвалення Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», простежено незначні зміни, і не завжди на краще. Скажімо, закон про українську мову підтримало 59 % респондентів, 27 % були проти; 46 % зазначили, що вдома спілкуються лише українською, 28 % — лише російською; 66 % громадян висловилося за українську мову як єдину державну. Проте різко знизилася частка української мови на телебаченні (з 64 % до 40 %), а російської зросла (з 7 % до 27 %), 33 % передач — російсько-українські з переважанням російської. Гіршими стали й показники щодо виданих українською мовою газет (33 %) та обслуговування українською мовою в кафе та ресторанах (51 %) (Українська, 2019). Водночас 81 % респондентів погодився з тим, що українська мова є важливим атрибутом незалежності України (Становище, 2020, с. 22).

Громадський моніторинг 2020 р. показав зростання підтримки закону про мову (66 %), рідною українську мову назвали 73,4 % опитаних (у 2017 р., як було наведено вище, цей показник становив 68 %), проте показник знижується, коли йдеться про мову спілкування вдома, — 53 % українською і 29 % російською. За рік зросла частка російської мови в українському телепросторі (з 27 % до 46 %), домінантною вона залишилася і в інтернеті (використання української мови в соцмережах становило 16 %). Частка газет українською мовою дещо зросла (37 %), змінилися

й показники обслуговування українською мовою в закладах харчування (58 %). У серпні 2020 р. 72 % громадян вважали українську мову важливим атрибутом незалежності (Становище, 2020).

Отже, дані соціологічних досліджень за кілька років до повномасштабного вторгнення Росії, проте вже після анексії Криму та під час бойових дій на Сході України засвідчили нестійку мовну ситуацію в країні, суттєву відмінність між ціннісним ставленням до української мови та вибором мови у різних ситуаціях спілкування, продовження протистояння українськомовної та російськомовної ідентичностей.

Російське воєнне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. загострило проблему колективної ідентичності українців, зумовивши глибокі зміни в суспільній свідомості. Переосмислення себе як спільноти, що здатна консолідуватися і чинити опір завойовникам, своїх відносин з іншими народами і власного місця у світі, усвідомлення цінності життя на рідній землі у вільній країні пришвидшили процеси формування національної та громадянської ідентичності українців водночас із мовним та культурним самовизначенням.

Війна з Росією — це війна не лише за відновлення територіальної цілісності України та повернення її земель, а й за національну ідею та українську ідентичність, адже однією з цілей російської агресії в Україні стало «остаточне вирішення українського питання» та захист прав російськомовного населення, яке нібито зазнавало тут утисків. 26 лютого 2022 р. на російському державному сайті «РИА “Новости”» вийшла стаття П. Акопова «Наступ Росії і нового світу», в якій автор відкрито доводить необхідність етноциду українців, знищення Української держави та українства як такого: «Росія відновлює свою єдність — трагедію 1991 року, цієї страшної катастрофи нашої історії, її протиприродний вивих, подолано. Так, великою ціною... але України як анти-Росії більше не буде. Росія відновлює свою історичну повноту, збираючи російський світ, російський народ разом — у всій його сукупності великоросів, білоросів і малоросів. [...] Володимир Путін взяв на себе... історичну відповідальність, вирішивши не залишати вирішення українського питання майбутнім поколінням. Адже необхідність його вирішення завжди залишалася б головною проблемою для Росії» (Акопов, 2022). У статті Т. Сергейцева «Що Росія повинна зробити з Україною», опублікованій на тому ж пропагандистському сайті 3 квітня 2022 р., ці тези набули розвитку. В ній ідеться про «деукраїнізацію» («...відмову від початого ще радян-

ською владою масштабного штучного роздування етнічного компонента самоідентифікації населення територій історичних Малоросії і Новоросії» (Сергейцев, 2022)) і про те, що українців потрібно змусити відмовитися від своєї національності, мови та культури, аж до застосування репресій та цензури. Згадано в цій статті й про «утиски» російської мови в Україні, як один із виявів нацизму.

Уперше наратив про «захист російськомовного населення в Україні» прозвучав у доповіді Путіна відразу після анексії Криму в березні 2014 р.: «На Україні живуть і житимуть мільйони російських людей, російськомовних громадян, і Росія завжди буде захищати їхні інтереси політичними, дипломатичними і правовими засобами» (Обращение, 2014). У цій доповіді було озвучено й тезу, повторену за дев'ять років у наведених вище статтях як виправдання воєнних злочинів Росії, замаскованих евфемізмами на зразок «денацифікації» і «демлітаризації», про потребу об'єднання начебто «роз'єданого» російського народу у ближньому зарубіжжі та в усьому світі на основі російської мови, освіти та культури. Це завдання як пріоритетне в зовнішній політиці Російської Федерації було незмінним упродовж усіх дев'яти років після анексії Криму та окупації частини Донецької і Луганської областей (У Росії, 2020).

Отже, мовне питання, як і питання національної ідентичності, було вибрано одним із приводів воєнного вторгнення в Україну. Одним із головних воно залишилося й надалі, що підтверджують події першого місяця розв'язаної війни, які знаходили відгук у статтях інтернет-видань та обговореннях у соцмережах. Зокрема, 10 березня 2022 р. на перемовинах у Туреччині Росія висунула Україні шість вимог, з яких на другому місці, одразу після вимоги про відмову від руху до НАТО, було скасування закону про українську мову і підвищення статусу російської: *Російська мова — друга державна. Скасування всіх законів, що її обмежують* (Смолій, Telegram, 10.03.2022). Коментуючи цю новину, автор телеграм-каналу громадський діяч Андрій Смолій зазначив: *Наскільки розумію, це ті «документи», які були передані Кулебі сьогодні «на ознайомлення». Зрозуміло, жоден з пунктів — неприйнятний.* Так само відреагував на ці вимоги й очільник українського МЗС Д. Кулеба, розцінюючи їх як пропозицію капітулювати: *Перелік вимог Росії — це вимоги здатись... Хоча нагадати ще раз, що Україна не здалась, не здається і не здасться. Ми будемо захищати свою землю самовіддано від російської агресії* (Рябчун, 10.03.2022).

Важливим чинником мобілізації і згуртування українців в умовах російсько-української війни вже з перших її днів стало зміцнення позицій державної мови завдяки свідомому переходу багатьох людей (як відомих, публічних, так і звичайних громадян) у повсякденному житті на українську. Численні дописувачі на сторінках соцмереж ділилися своїми міркуваннями щодо причин переходу, зміни ставлення до української мови і усвідомлення її ролі в часи війни за збереження власної ідентичності, а також надавали поради з власного досвіду, як перейти на українську мову. Варто зазначити, що перехід на українську мову відомих особистостей — співаків, музикантів, акторів, журналістів, політиків, письменників, спортсменів, блогерів, лідерів громадської думки — був і залишається особливо важливим, оскільки свою проукраїнську позицію вони виявили привселюдно, на сторінках популярних соцмереж, у відеоблогах, і, як авторитет для своїх шанувальників, сприяли поширенню української мови та підвищенню її статусу (Російськомовні, 11.04.2022). Наприклад, на відео та допис акторки Наталки Денисенко «Я можу говорити Українською», яка й сама з 24 лютого на своїй сторінці в інстаграмі перейшла на українську мову і записала кілька відео для своєї великої аудиторії з практичними порадами щодо переходу та вимови українських слів, читачі відгукнулися такими коментарями: *Дякую вам за це відео, я 29 років розмовляю російською мовою. Я народилась в Мариуполі. Але я дуже хочу навчитись розмовляти нашою рідною мовою (irina.sokovni-na.37, Instagram, 24.03.2022); Дуже дякую! Дуже цікаво та ціно! Я завжди говорила і говорю Українською мовою, та нажаль трохи суржик тож Ваші уроки для мене подарунок (. . natasha . ., Instagram, 24.03.2022); Потрібно мати свою ідентичність — мову, як кожна сформована нація. Зараз цей момент, коли кожен може зробити цей свідомий вибір і перейти на українську. Ми єдині і тільки мовного пазлу нам не вистачає для формування нації (yuliyaumali, Instagram, 24.03.2022).*

Найчастіше причиною переходу на українську автори дописів і коментарів називали вираження в такий спосіб своєї позиції проти вбивств, окупації, насильства, жорстокості, мародерства, з чим тепер, у контексті війни, асоціювалася російська мова та її носії — позиції «не бути як вони». Це було бажання не мати нічого спільного з «руським міром», не лише з країною-агресором, а й усім тим, що з нею пов'язано. І це було й прийняття мови свого народу, себе як представника української нації, і символічний внесок у її збереження. Наприклад, у коментарі до допису

одного з відомих блогерів написано: *Хочу, щоб російського стало якомога менше в усьому світі, і якщо я можу це зробити, а я можу це зробити своєю мовою, то я це роблю. Я хочу, щоб на всій земній кулі нас перестали плутати з росіянами, а мова — один з найкращих інструментів для цього* (olga_maxsy99, Instagram, 22.03.2022). Спостерігаючи зміни в мовному самовизначенні багатьох людей, авторка телеграм-каналу «Українка про українське» звернулася до своїх читачів: *Ви помітили, як багато людей зараз перейшли на українську? Для кого не спрацювала «лагідна українізація» — спрацювала війна. Більшого харду для переходу вже й не знайдеш... Я нині бачу злість і незрозуміння, коли це мова російська. Я розумію цю злість. Я теж злюсь. Ніколи ще російська не була такою огидною для мого слуху, як зараз* (Українка, Telegram, 25.03.2022). Росія, що впродовж століть спрямовувала свою політику на поступове витіснення української мови з ужитку на її власних теренах, прагнучи асимілювати українців за допомогою політичного диктату і мовно-культурного домінування, зазіхнувши на нашу волю, державність та національну ідентичність, наштовхнулася на запеклий спротив українців і своїми діями сама призвела до потужних процесів дерусифікації, деколонізації та декомунізації. В одному зі своїх звернень у березні 2022 р. Президент України В. Зеленський сказав: *Це ви, російські окупанти, робите все, щоб наші люди самі уникали російської мови, тому що російська мова тепер асоціюватиметься тільки з вами, вашими вибухами і вбивствами, вашими злочинами. [...] Росія сама робить все, щоб на території нашої держави відбулася дерусифікація. Ви це робите. За одне покоління. І назавжди* (Російські, 26.03.2022).

Уже з перших днів повномасштабного вторгнення українська мова виконує особливу функцію — функцію розпізнавального коду, чіткого сигналу «свій — чужий», засобу самозбереження та опору ворогу. Загроза висадки з гелікоптерів груп російських диверсантів, активізації мобільних груп ДРГ, які переодягалися у форму Збройних сил України або в цивільний одяг і намагалися прорватися до українських міст, насамперед до Києва, поява перших полонених росіян спонукали українських військових закликати всіх оборонців і мешканців населених пунктів розмовляти українською мовою: *...не важливо, наскільки вона буде правильна і грамотна. Достатньо, що в такий спосіб буде значно легше виявити ворогів... Наша мова — наша зброя!* (Момот, 26.02.2022). Це повідомлення поширилося соцмережами, і відразу з'явилися пропозиції перевірних

слів або цілих висловів, які важко вимовити росіянам, зокрема тих, що містять м'який звук [ц']: *паланиця, криниця, одиниця, рушниця, Укрзалізниця, крамниця, сунія, полуниця, спідниця, громовиця, нісенітниця, малесеньке рябесеньке телятко гамцяло паляницю на танку* та багато інших (Цілик, Facebook, 26.02.2022). Вони стали своєрідними паролями (виникла навіть думка створити словник слів-«паролів»), розпізнавальними знаками, наприклад, для бомбосховищ або на блокпостах: *Дівчаточка, що веземо? — У нас ліки. — А між ліками є щось заборонене? Зброя, гранати? — Навіщо нам, ми самі як ті гранати. — Добре, а щось іще сказати можете? Паляниця?* (Тамара Горіха Зерня, Telegram, 23.03.2022). Найбільшої популярності набуло саме слово *паляниця*, про незвичну вимову якого для загарбників почали писати в коментарях ще до поширення згаданого заклику військових, 25 лютого: *Пам'ятаємо — пароль «Паляниця», росіянам воно складно дається; Питайте, що таке «паляниця»; Просіть сказати «паляниця»; Не питайте, а вимагайте вимовити слово «паляниця». Ось що буквально значить рідна мова — то є наша зброя* (Смолій, Telegram, 25.02.2022). Це слово швидко набуло вірусного характеру, стало джерелом народної творчості, зокрема різноманітних мемів, наприклад, із такими текстами: *Кропивницькі* (інший варіант — *українські. — І. Р.*) *паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці; Їмо ваші паляниці, і стріляємо з рушниці. Відпочинем на полиці, підем їсти полуниці...* (Чутчева, Facebook, 1.03.2022). Ідея з пошуком і створенням висловів із важкими для вимови росіян словами була надзвичайно вдалою, це було одним із перших наочних свідчень об'єднавчої функції української мови одразу після воєнного вторгнення, формування з її допомогою відчуття близькості та єдності українців у масштабі всієї країни під час протистояння з жорстоким ворогом: *У старих фільмах незнайомих запитували, якої вони віри (щоб одразу відокремити «невірних»). Зараз достатньо почути, якою мовою говорить людина* (Українка, Telegram, 25.03.2022).

Цікавим явищем, пов'язаним із мовою, на початку великої війни став сплеск словотворення. Українці охоче долучилися до творення нових слів, часто жартівливих, на позначення тих чи тих явищ, предметів, реалій життя. Це було свідченням як того, що мова жива й розвивається за будь-яких обставин, так і зростання її популярності серед широких мас населення, а водночас продемонструвало творче мислення, велике почуття гумору і віру в перемогу українців, що стало захисною реакцією

від «руського міра» навіть у таких трагічних умовах. Дописувачі в соцмережах фіксували такі слова, наводячи до них влучні пояснення: **чорнобайти** — *постійно робити одне й те ж саме, не отримуючи іншого результату та дуже страждати через це*; **затрудні** — *поставити собі нереалістичні плани та щиро вірити в їх успіх*; **макронити** — *робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті*; **орбанитись** — *робити вигляд, що нічого не відбувається і перекривати воду рятувальникам, коли в сусіда горить хата*; **зарудоліситись** — *готувати підступ та постраждати від об'єктивної небезпеки, яку не передбачив через власну тупість*; **кРИмити** — *нахабно присвоювати щось чуже і робити вигляд, що воно завжди було твоїм*; **кобзонити** — *«Українські солдати кобзонять русню на своїй землі»*; **жсирікуватись** — *приховувати стан живого чи мертвого індивіда з суб'єктивних причин або через невизначеність (аналог: кіт Шрьодінгера)* та ін. (Ляшук, Facebook, 27.03.2022). Звичайно, багато з цих та інших неологізмів з часом зникнуть з активного вжитку, проте залишаться в пасивному словнику мови як свідчення яскравої словотворчості у тяжкі часи.

Дуже важливими у перший місяць війни були пояснення для широкого загалу значення рідної мови, заклики підтримати її, постійно, у всіх ситуаціях спілкуючись нею, з наведенням аргументів, чому переходити на українську потрібно вже зараз, а не чекати слушного моменту: *Мова — це не лише зброя. Але ще й фортеця. Вона захищає нас і наші кордони. Говорити однією мовою з ворогом – смертельно небезпечно. Доведено війною* (Акуленко, Facebook, 25.03.2022); *Відштовхніть від себе все росіянче: мову, церкву, фільми, пісні, книги... Це ваш внесок у Перемогу!* (Дятленко, Facebook, 23.03.2022); *Я прошу всіх, хто любить Україну, хто вважає її Батьківщиною, хто хоче нашої перемоги, єдності, ідентичності, хто хоче, щоб за кордоном нас не плутали з росіянами, переосмислюйте і переходьте на українську — поступово, крок за кроком; Нас нищитимуть доти, допоки не усвідомимо важливості рідної мови!; На тлі такої війни, якої світ не бачив останні 80 років, це справді примус. Примус совісті, світогляду, самозбереження і спільна цেলінка в нашу ідентичність* (Кришталовська, Facebook, 24.03.2022); *Прямо зараз повертайтеся до української. Повертайтеся до себе* (Українка, Telegram, 25.03.2022); *Захист мови — це захист наших національних інтересів. Покидькам, які зі зброєю в руках прийшли на нашу землю, потрібна не*

друга українська як державна, — вони хочуть тільки свою мову (Уповноважений, Facebook, 24.03.2022); Переходьте на українську, бо це життєво необхідно! Заради вас, заради ваших дітей, заради нашої нової України. Якщо ми не зробимо це сьогодні і не станемо єдиною сильною українською нацією, без роздвоєння і хвороби зросійщення — війна ніколи не покине наш дім (цит. за: Київський, Facebook, 29.03.2022).

Одним із аргументів авторів дописів було наведення фактів русифікації України і руйнування української ідентичності протягом попередніх століть: *Ти можеш розмовляти якою завгодно мовою. Але якщо ти обираєш російську, то, по-перше, допомагаєш Росії у її кампанії з русифікації українців та знищення України, яку вона проводить вже кілька століть. По-друге, і це впливає з першого, ти даєш їй привід прийти сюди, аби «захищати» тебе як російськомовного... (Овчаренко, Facebook, 25.03.2022); ...мова не може бути розмінною монетою. ...московський окупант не тільки зараз, а й 50, 100, 200 років назад робив те ж саме (Смолій, Facebook, 27.03.2022); Якби їм це вдалось, якби імперія таки змогла знищити нашу мову, України б уже не було як незалежного суб'єкта. Але українська мова стала мовою літератури, увійшла до громадсько-політичного життя, утримувала позиції як розмовна. Саме це дозволило українцям у 19 — на початку 20 століття усвідомити себе єдиним народом. І це усвідомлення зробило можливим створення української держави (В'ятрович, Telegram, 26.03.2022).* Метою дописів було переконати читачів у тому, що домінування української мови на території України — необхідна умова виживання та розвитку української нації і її держави, це те, до чого мають прагнути всі, щоб, об'єднавши свої зусилля, зберегти Україну.

Кількість таких публікацій, присвячених мовному питанню в контексті історичного досвіду та вимог сьогодення, особливо зросла наприкінці першого місяця великої війни, коли почастішали повідомлення, що українські переселенці за кордоном рідко послуговуються українською мовою, у їхньому вжитку переважає російська, що підживлює міф про «один народ» в очах іноземців, оскільки вони не розуміють, яка між росіянами та українцями відмінність. Тому актуальними були звернення до українців усвідомити значення мови для національної безпеки. Один із таких текстів написала журналістка Роза Туманова, яка на початку березня їхала з дітьми через Польщу і, за її словами, майже не чула української мови від переселенців з України. Сама ж вона принципово послуговува-

лася українською, не переходячи жодного разу на російську, *бо це зрада себе та своєї мови*. З іноземцями, що знали російську, але не знали української, намагалася порозумітися жестами та трішки англійською. На переконання блогерки, не треба применшувати питання мови у подіях, що відбуваються, стишувати його і відтерміновувати на «потім», що нібито воно не на часі і що Росія вчинила б свій акт агресії так чи інакше, знайшовши для цього будь-який привід, а не лише «захист російськомовних», адже не можна відкидати того факту, що російськомовність значної частини населення України додавала впевненості окупантам у тому, що їх тут чекають і опору не буде: *І хоч окупантська Московія поводитьсь, як типовий агресор, який завше знайде причину для нападу, але мова справді була і лишається головною національною ознакою... І у світі також, бо як нас відрізнути від росіян, якщо українці говорять чомусь теж російською? Так, ми були тривалий час під Московією, нам таки насадили й нав'язали російську, але насправді отак іноземцям це буде зрозуміти непросто. Збоку це, напевно, навіть схоже на конфлікт росіян з іншими... росіянами. Нам варто нарешті ідентифікувати себе у світі українською мовою. [...] Тому, хто не встиг перейти на українську, то варто форсуватися, щоб в тобі не побачили «співвітчизника», якого треба рятувати, як вже рятують. А світ має бачити українське обличчя, відділене від російського* (Туманова, Facebook, 28.03.2022). Активне порушення авторами дописів у соціальних мережах проблеми переважання російської мови серед українських переселенців на початку повномасштабної війни, наведення прикладів і наполягання на потребі спілкуватися українською і за кордоном, чітко засвідчило зростання уваги до мовних питань у суспільстві загалом.

Згадка про «співвітчизників» у цитованому вище дописі була не випадковою. Саме 28 березня 2022 р. до Держдуми Росії було внесено законопроект про визнання співвітчизниками всіх, хто володіє російською мовою за межами Росії і *зробив вільний вибір на користь духовного, культурного та правового зв'язку з Російською Федерацією* (Ізвошикова, 28.03.2022). Тобто, як зазначали того дня та кількома наступними в соцмережах, це означає, що там, де звучатиме російська, неодмінно слід очікувати й на «визволителів». У багатьох дописах прозвучала засторога тим, хто досі не перейшов на українську, не ставати своїм мовним вибором причиною для нових і нових інтервенцій Росії в Україну. На цю новину відгукнулися й відомі особистості. Наприклад, тенісистка Марта

Костюк на своїй сторінці в мережі «Інстаграм» закликала всіх переходити на українську: *Вчимо й переходимо на рідну українську, щоб раптово не стати «соотєчєственніком»* (цит. за: Бойко, 29.03.2022). А музиканти гурту «Один в каное» написали текст про значення мови для майбутнього нашої країни: *У кожного з нас своя історія, своє трактування, своя впєртість. Але всі «але» такі неважливі і мізерні, коли бомби летять в тіло нашої нації, а за ними чути слова: «межі росії проходять там, де проходять межі російського язика». Тож переходьте на українську мову, навіть якщо вона для вас не рідна! Не бійтесь і не соромтесь робити помилки, почуватись незручно, говорити суржиком! Говоріть українською і вона вас прийме і пройме, і стане міцним кордоном між Україною та росією назавжди!* (цит. за: Київський, Facebook, 29.03.2022).

Не менш важливим аргументом було й те, очевидцями чого стали всі українці на початку російського вторгнення та окупації частини українських земель: завойовники на окупованих територіях насамперед змінюють мовний простір, насаджуючи свою мову, використовуючи її як головний інструмент у розмиванні ідентичності українського народу. Факти ліквідації всього українського на загарбаних територіях почали з'являтися на сторінках соцмереж та в інтернет-виданнях приблизно із середини березня: *Коли росіяни вдираються в українські міста, перше, що вони роблять — не відновлення електропостачання чи водогону, не ремонт і забезпечення продовольством. В першу чергу московити повністю змінюють топоніміку і візуалізацію. Прибирають всі українські прапори, символи, таблички, вівіски та ліплять замість них свої* (Марченко, Facebook, 19.03.2022). Зміна топонімії, наприклад *Маріуполь на Мариуполь*, — це перший крок із конструювання окупантами «русского міра» на українських теренах. Наступний — втручання в царини культури та освіти: *Окупанти воюють з українською художньою та історичною літературою. Як повідомила українська військова розвідка, в бібліотеках тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей загарбники видучають книжки щодо історії українських Майданів, АТО/ООС, українських визвольних змагань, шкільні підручники історії України, наукову та популярну історичну літературу* (В'ятрович, Telegram, 24.03.2022); *Іще горять будинки, ще падають бомби... а росіяни на окупованих територіях уже поперли в школи, книгарні та бібліотеки — палити українські підручники та українські книжки* (Тамара Горіха Зерня, Telegram, 25.03.2022). Далі — вимоги до

вчителів розпочати з 1 квітня навчання російською мовою, а замість української мови, літератури, історії України, правознавства, захисту України — вводиться російська мова та література, всесвітня історія, історія Давнього світу, фізична культура (Совсун, Facebook, 17.03.2022). І все це впроваджується майже одразу, щойно увійшовши в населений пункт, бо їм завжди на часі. Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень на своїй сторінці у фейсбуці теж відреагував на ці заходи зі знищення української державності та ідентичності, назвавши їх дискримінацією за етнічною ознакою та новим лінгвоцидом: *Дії російських окупантів вкотре підкреслюють дискримінаційну політику, продовження лінгвоциду, який розпочався 2014 року в окремих районах Донецької, Луганської областей та в Криму. Окупувавши наші міста, за прямою вказівкою кремля, окупанти відразу беруться за мовне питання – переслідують українськомовних громадян та намагаються влаштувати українським дітям мовний лінгвоцид — насаджуючи російську мову у навчальному процесі* (Уповноважений, Facebook, 24.03.2022).

Водночас трагічні обставини війни з підступним ворогом, що провадить на захоплених землях геноцид українців, змусили стати принциповішими в питаннях мови і національної культури, переглянувши ставлення до російської культури, прихильність до якої і популярність серед українців до початку повномасштабного вторгнення Росії були досить високими. Вже наприкінці лютого — на початку березня 2022 р. почали з'являтися дописи на зразок *Нам потрібне міністерство дерусифікації* (Strongovski, Facebook, 28.02.2022); *Внутрішній фронт — дерусифікація* (Козленко, Facebook, 1.03.2022), в яких йшлося про потребу бойкоту російської культури — *споконвічного агента російської агресивної імперської та уніфікаторської політики, зменшення її присутності в Україні — символічної, наративної, історичної. Слідом за декомунізацією України потрібна дерусифікація...* — пише автор посту. — *Російські культурні проекти та інституції в Україні мають бути закриті. Топоніми, державні інституції, що містять у своїй назві імена діячів російської культури, мають бути перейменовані. Гасло Хвильового «Геть від Москви»... треба практично втілювати в Україні. Дерусифікація України — нагальний крок в прискореній деколонізації, яку ми зараз так трагічно, але й героїчно проходимо* (Козленко, Facebook, 1.03.2022). Про широкую підтримку таких поглядів можна висновувати з коментарів, якими читачі відгукнулися на дописи: *Ми всі міністри цього міністер-*

ства; Тепер кожен із нас по суті міністр дерусифікації; Зараз війна, всі на емоціях. Ненависть і злість до ворога — зрозуміла. Але дуже важливо після перемоги не заспокоїтися і витиснути все російське.

Дедалі більше українців висловлювали розуміння потреби вилучення російськомовних авторів зі шкільних програм, відмови від російських культурних продуктів і проєктів та від участі у спільних з російськими діячами чи інституціями заходах за кордоном. Автори дописів звертали увагу на те, якими є важливими робота з дітьми та молоддю, посилення патріотичного виховання у школах, зміни в системі освіти, особливо у вивченні історії та літератури, адже саме з російських історико-літературних міфів і пропагандистських наративів і постала імперська Росія та її «русскій мір», що сформував і поширив у всьому світі російський колоніальний погляд на Україну, залежність від якого необхідно долати всіма силами: *Мова, освіта, робота з дітьми і молоддю — наріжний камінь державності. Орки нам наглядно показали, що це навіть важливіше за зброю. Вже зараз потрібно планувати невідкладні революційні зміни у шкільній програмі. Ми повинні відкинути всі реверанси в сторону росії; прибрати їхніх авторів із зарубіжної літератури, переписати підручники з історії. Ніяких «братніх народів», ніякої «альтернативної» думки про події Майдану, ніякої «Отечественной» війни або «Пролетарської революції» (Тамара Горіха Зерня, Telegram, 25.03.2022), адже, як дописали в коментарях, намагання знищити українську національну ідентичність — основна причина цієї війни, як і всіх попередніх. Необхідно усвідомити, що війна з імперією точиться не лише на військовому фронті, але й на фронті інформаційному, на фронті ідей і смислів, тому послуговування категоріями імперського мислення й надалі залишатиме нас в одній системі ціннісних координат із росіянами, і лише звільнення українського публічного простору, мови, культури, історії від ідеологічного впливу Кремля може бути генератором морального духу і бажання боротися за свободу сьогодні (Шевчук, 13.03.2022).*

Згуртування українського суспільства довкола питань захисту української мови і культури засвідчили результати загальнонаціонального опитування «Мовне питання в Україні», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 19 березня 2022 р. (Шосте, 2022). Згідно з отриманими даними, рідною українську мову назвали 76 % респондентів, російську — 20 %. На запитання «Якою мовою Ви розмовляєте вдома?» відповідь «українською» дали 48 % опитаних, при цьому намір у найближчому

майбутньому перейти виключно на українську мову спілкування виявили 60 % із тих, хто розмовляє вдома і російською, і українською, та 34 % тих, хто розмовляє вдома тільки російською. За українську мову як єдину державну висловилося 83 % опитаних, що на 17 % більше цього показника у вересні 2021 р. (66 %, як наведено вище, було і в 2019 р.). І така відповідь переважала у всіх регіонах, вікових і мовних групах. Варто додати, що зазначений показник є найвищим за всі роки соціологічних досліджень після проголошення незалежності України. Російську як другу державну підтримали лише 7 % відсотків (у вересні 2021 р. підтримка становила 22 %). Більшість опитаних (67 %) також зазначила, що жодних проблем між українськомовними і російськомовними громадянами в Україні немає. За словами М. Княжицького, ці результати показали *правильність обраного курсу на захист та розвиток української мови і щент руйнують російський міф про утиски російськомовних в Україні. [...] Сьогодні нам як державі потрібно докладати ще більше зусиль, щоб допомогти українцям у вивченні української мови та заохочувати її вживати повсякденно і повсюдно. Мова нас робить єдиними. Мова є нашим захистом від російських маніяків. І жодних сумнів в тому, що українська мова і далі буде активно розвиватись та підтримуватись — немає* (Княжицький, Facebook, 25.03.2022).

5. Висновки

Обстеження дискурсу соціальних мереж та інтернет-видань перших тижнів повномасштабного російського вторгнення в Україну виявило вагомі зміни в мовній і національній ідентичностях українців. Війна стала чинником усвідомлення важливості власної самоідентифікації зі своєю нацією і державою, яким загрожує смертельна небезпека, змін у ставленні до української мови і зростання її підтримки як головної ознаки нації, чинника національної безпеки і єдності народу. Велика кількість людей перейшла на українську мову, позбувшись російської або змішаних форм мовної ідентичності, що зафіксували як загальнонаціональні соціологічні дослідження, так і дописи в соціальних мережах від відомих та звичайних людей, які містили міркування про причини переходу та значення мови. Руйнування російських міфів про «один народ» / «братні народи», свідчення численних воєнних злочинів, які чинить Росія на території України, втручання окупантів в культурний та освітній простір на загарбаних українських територіях з метою їх деукраїнізації, що набуває

ознак лінгвоциду, лише пришвидшили процеси переходу на українську мову та сформували стійке прагнення захищати свою мову, культуру та національні інтереси. Важливим для консолідації української спільноти стало сприйняття мови як своєрідного розпізнавального коду, чіткого сигналу «свій — чужий», засобу опору ворогу, а також активне долучення до процесів словотворення, що одночасно є і свідченням великого потенціалу української мовотворчості, і способом протидії впливам «руського міра».

Дослідження тенденцій у процесах мовної самоідентифікації українців у перші дні і тижні вторгнення Росії дає підстави стверджувати, що виявлені зміни визначили ті напрями мовного, культурного та ціннісного розвитку українського суспільства, які реалізуються й дотепер, зокрема щодо реальних кроків деколонізації та дерусифікації в різних сферах. Збереженню української мовної ідентичності, набуттю окресленими тенденціями стійкого характеру сприятимуть розширення сфер застосування української мови, виховання поваги до неї серед дітей та молоді, активізація її культуротворчого потенціалу шляхом створення і популяризації власної конкурентоспроможної високоякісної культурної продукції, відмова від російської культури. Такі заходи, важливість яких була зрозуміла вже на початку війни, формуватимуть національно-патріотичний світогляд та зміцнюватимуть індивідуальну й колективну мовну ідентичність українців.

Питання змін у ціннісному ставленні українців до своєї мови, усвідомлення її націєтворчого і державотворчого значення, суспільної підтримки закону про мову та його дотримання, вибору української мови в різних ситуаціях спілкування в умовах російсько-української війни, що триває, потребують і надалі наукової уваги із застосуванням як кількісних, так і якісних методів, у чому вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Список джерел фактичного матеріалу

- Акуленко, А. [@Alina Akulenko] (2022, 25 березня). *Коли фашисти у Другу світову війну окупували Україну* [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5572783736083434&id=100000555884328.
- Бойко, І. (2022, 29 березня). *Зірка тенісу Костюк закликала всіх переходити на українську мову*. <https://sport.unian.ua/football/gravac-evertona-vitaliy-mikolenko-rozpoviv-shchob-vin-zrobiv-yakbi-opinivsyia-pered-putinim-novini-futbolu-11763256.html>.

- В'ятрович, В. [@В'ятрович Viatrovych] (2022, 24 березня). *Добрий вечір, ми з України. Головне за день. 24 БЕРЕЗНЯ* [Допис]. Telegram. <https://t.me/viatrovych>.
- В'ятрович, В. [@В'ятрович Viatrovych] (2022, 26 березня). *Російськомовна Україна* [Допис]. Telegram. <https://t.me/viatrovych>.
- Дятленко, С. [@Сергій Дятленко] (2022, 23 березня). *Відитовхніть від себе* [Долучено фотографію] [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=1811385295728036&id=100005697488275.
- Ізвозчикова, А. (2022, 28 березня). *У РФ можуть визнати «співвітчизниками» всіх, хто говорить російською мовою — проєкт Держдуми*. Суспільне Новини. <https://susplne.media/222599-u-rf-mozut-viznati-spivvitciznikami-vsih-hto-govorit-rosijskou-movou-proekt-derzdumi/>.
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка (2022, 29 березня). *Українці, ви теж говорите російським голосом?* [Допис]. Facebook. <https://www.facebook.com/watch/?v=1398563703936063>.
- Княжицький, М. [@Микола Княжицький] (2022, 25 березня). *Сьогодні Соціологічна група «Рейтинг» оприлюднила результати опитування на мовну тематику*. [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=10223421669624128&id=1058993524.
- Козленко, І. [@Ivan Kozlenko] (2022, 1 березня). *Внутрішній фронт – ДЕРУСИФІКАЦІЯ*. [Допис та коментарі]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5298369240186618&id=100000407830369.
- Кришталовська, Т. [@Таня Кришталовська] (2022, 24 березня). *А тепер скажіть мені, що мова не має значення, що вона не на часі* [Допис та коментарі]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=4943440742401078&id=100002056030737.
- Ляшук, А. [@Андрій Ляшук] (2022, 27 березня). *Словник сучасної української мови* [Долучено фотографії] [Допис та коментарі]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5298218673536148&id=100000442025867.
- Марченко, С. [@Сергій Марченко] (2022, 19 березня). *Багато людей щиро не розуміли, навіщо була декомунізація* [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=4690011551126918&id=100003543583440.
- Момот, О. (2022, 26 лютого). *Для виявлення перевдягнутих росіян українських воїнів закликали спілкуватися виключно рідною мовою*. КиївВлада. <https://kievvlad.com.ua/news/dlya-viyavlennya-perevdyagnutih-rosiyan-ukrainskih-voinov-zaklikali-spilkuvatisya-viklyuchno-ridnoyu-movoyu?noredirect=true>.
- Овчаренко, Л. [@Leo Ovcharenko] (2022, 25 березня). *Так, звісно, ти можеш розмовляти якою завгодно мовою* [Допис]. Facebook. <https://www.facebook.com/leo.ovcharenko>.
- Російськомовні українські зірки, які перейшли на державну мову* (2022, 11 квітня). Радіо Трек: Новини. https://radiotrek.rv.ua/news/rosiyskomovni-ukrayinski-zirki-yaki-pereyshli-na-derzhavnu-movu_286744.html.
- Російські війська знищують усе, що робить нас народом, але за це на них чекає відповідальність. Звернення Президента Володимира Зеленського* (2022, 26 березня). Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво. [https://www.president.gov.ua/news/rosiyski-vijska-znishuyut-use-sho-robit-nas-narodom-ale-za-ce-73873](https://www.president.gov.ua/news/rosiyski-vijska-znishuyut-use-sho-robit-nas-narodom-ale-za-ce-na-nih-chekaє-vidpovidalnist).
- Рябчун, О. (2022, 10 березня). *У Туреччині відбулись переговори Кулеби з Лавровим. Про що домовились*. Суспільне Новини. <https://susplne.media/215827-kuleba-pered-zustriccu-z-lavrovim-v-ankari-proviv-peregovori-z-golovou-mzs-tureccini/>.
- Смолій, А. [@Андрій Смолій] (2022, 25 лютого). *Є інформація, що в Києві працюють ДРГ*. [Допис та коментарі]. Telegram. https://t.me/smolii_ukraine.

- Смолій, А. [@Андрій Смолій] (2022, 10 березня). *За даними ZN.UA, що отримані від надійних дипломатичних джерел, Росія висунула Україні 6 вимог* [Допис]. Telegram. https://t.me/smolii_ukraine.
- Смолій, А. [@Андрій Смолій] (2022, 27 березня). *Зеленський заговорив про мову* [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5021731971197898&id=100000834337338.
- Совсун, І. [@Inna Sovsun] (2022, 17 березня). *Окупанти на Луганщині вирішили, що можуть не лише принести руйнування, жах та горе* [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=385928696693216&id=100058282650666.
- Тамара Горіха Зерня [@Nuts&roses] (2022, 23 березня). *Дівчаточка, що веземо?* [Допис]. Telegram. https://t.me/nuts_roses.
- Тамара Горіха Зерня [@Nuts&roses] (2022, 25 березня). *Іще горять будинки...* [Допис та коментарі]. Telegram. https://t.me/nuts_roses.
- Туманова, Р. [@Роза Туманова] (2022, 28 березня). *Коли ми з дітьми їхали через Польщу...* [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=4683691251735128&id=100002828972698.
- Українка про українське (2022, 25 березня). *Ви помітили, як багато людей зараз перейшли на українську?* [Допис]. Telegram. https://t.me/ukrainian_about_ukrainian.
- Уповноважений із захисту державної мови (2022, 24 березня). *В окупованому Мелітополі освітян схиляють до відновлення навчального процесу в школах російською мовою* [Допис]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=276208994688578&id=100068984387109.
- Цілик, І. [Група Tsilyk] (2022, 26 лютого). *Рушниця, паляниця, Укрзалізниця* [Допис та коментарі]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5605648066138008&id=100000786114231.
- Чутчева, О. [@Олена Чутчева] (2022, 1 березня). *Кропивницькі паляниці* [Долучено фотографію] [Допис та коментарі]. Facebook. <https://m.facebook.com/groups/pusatupravylnoucrainskoju/permalink/1859277434277398/>.
- Шевчук, Ю. (2022, 13 березня). *Про війну і потребу нової мови*. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/mova-maye-znachennya/31750018.html>.
- irina.sokovnina.37 (2022, 24 березня). Дякую Вам за це відео [Коментар]. У natalka_denisenko (2022, 24 березня). *«Я можу говорити Українською»* [Долучено відео] [Допис]. Instagram. <https://www.instagram.com/tv/CbexsRSjOSP/?igshid=MzRIODBiNWFIZA==>.
- olga_maksy99 (2022, 22 березня). Це так круто, що люди хочуть перейти на українську мову! [Коментар]. У Дурнев, О. [aleksey_durnev] (2022, 22 березня). *Шановні, українська мова крута* [Долучено фотографію] [Допис]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/CbaC8d6tr8Q/?igshid=MTc4MmM1YmI2Ng==>.
- Strongowski, Е. [@Eliash Strongowski] (2022, 28 лютого). *Нам потрібне МНІСТЕРСТВО ДЕРУ-СИФІКАЦІЇ* [Допис та коментарі]. Facebook. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=4871212512914427&id=100000771785608.
- yuIyuaumali (2022, 24 березня). Потрібно мати свою ідентичність [Коментар]. У natalka_denisenko (2022, 24 березня). *«Я можу говорити Українською»* [Долучено відео] [Допис]. Instagram. <https://www.instagram.com/tv/CbexsRSjOSP/?igshid=MzRIODBiNWFIZA==>.
- ._.natasha._. (2022, 24 березня). Дуже дякую! Дуже цікаво [Коментар]. У natalka_denisenko (2022, 24 березня). *«Я можу говорити Українською»* [Долучено відео] [Допис]. Instagram. <https://www.instagram.com/tv/CbexsRSjOSP/?igshid=MzRIODBiNWFIZA>.

Список використаної літератури

- Акопов, П. (2022, 26 февраля). Наступление России и нового мира. *РИА «Новости»*. <https://web.archive.org/web/20220226224717/https://ria.ru/20220226/rossiya-1775162336.html>.
- Гібернау, М. (2012). *Ідентичність нації* (О. Тарашук, Пер.). Темпора.
- Іваненко, І., & Шавардова, О. (2019). Тіло як конотат опозиції «свій» — «чужий» (на матеріалі сучасної української прози). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 22 (1), 38–44.
- Масенко, Л. (2020). *Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні*. ТОВ Видавництво «Кліо».
- Михальчук, О. (2021). Мовна ідентичність етнічних спільнот у контексті української мовної ситуації. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, IX/2, 37–49.
- Нагорна, Л. (2005). Ідентичність національна. У В. А. Смолій та ін. (Ред.), *Енциклопедія історії України* (Т. 3, с. 416). НАН України. Інститут історії України. Наукова думка. http://www.historia.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna.
- Нагорна, Л. (2008). *Регіональна ідентичність: український контекст*. ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Обращение Президента Российской Федерации (2014, 18 марта). <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>.
- Підкуймуха, Л. (2019). Мовностилістичні особливості фільму «Кіборги» А. Сеїтаблаєва. *Українська мова*, 3, 108–123. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.108>.
- Резнік, О. (2022, 24 липня). Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. <https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsiv>.
- Ренчка, І. (2020). Мовна поведінка та мовна стійкість українців в умовах російсько-української війни (за романом Тамари Горіха Зерня «Доця»). *Українська мова*, 3, 75–91. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.075>.
- Руда, О. (2021). Рідна мова vs мова повсякденного спілкування в оцінках українців. *Slavia Meridionalis*, 21, 1–17, Article 2414. <https://doi.org/10.11649/sm.2414>.
- Сергейцев, Т. (2022, 3 апреля). Что Россия должна сделать с Украиной. *РИА «Новости»*. https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/ria_ru.pdf.
- Стаднік, І. (2015). Опозиція «свій/чужий» у складі концепту WAR/ВІЙНА (на матеріалі поетичних творів, присвячених військовим подіям в Україні, та англomовних перекладів). *Одеський лінгвістичний вісник*, 6 (2), 98–102.
- Становище української мови в Україні у 2020 році. Аналітичний огляд (2020, 6 листопада). *Простір свободи*. <https://prostirsvobody.org/img/ck341/plugins/filemanager/browser/default/images/Stan.pdf>.
- Трошинський, В. П. (Ред.). (2018). *Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти*. Національна академія державного управління при Президентові України.
- У Росії заявили, що продовжуватимуть «захистити російськомовних» (2020, 7 лютого). *Інформаційне агентство УНІАН*. <https://www.unian.ua/russianworld/10863920-u-rosiji-zayavili-shcho-prodovzhuvatimut-zahishchati-rosiyskomovnih.html>.
- Українська мова домінує в освіті, кінопрокаті, книговидавництві та радіо, але здає позиції на телебаченні й у сфері послуг (2019, 8 листопада). *Простір свободи*. <https://prostirsvobody.org/news/0/539/>.

- Українська мова завойовує ефір (2018, 8 листопада). *Простір свободи*. <https://prostirsvobody.org/news/0/538/>.
- Українці підтримують зміцнення позицій української мови, але в багатьох сферах і далі домінує російська (2017, 8 листопада). *Простір свободи*. <https://prostirsvobody.org/news/0/536/>.
- Шпосте загальнонаціональне опитування: Мовне питання в Україні (19 березня 2022) (2022, 25 березня). *Соціологічна група «Рейтинг»*. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html.
- Якубова, Л. (2019). Національні меншини України: пошуки місця в модерному українському проєкті. У *100-річчя державного органу з питань етнополітики в незалежній Україні як історія захисту національних меншин: державні інституції та міжнаціональні відносини – досвід, виклики, завдання* (с. 91–113). Дух і Літера.
- Baxter, J. (2016). Positioning language and identity: Poststructuralist perspectives. In S. Preece (Ed.), *The Routledge Handbook of Language and Identity* (pp. 34–49). Routledge.
- Edwards, J. (2009). *Language and identity: an introduction*. Cambridge University Press.
- Farhat, S. (2018, February 21). ‘Our values, beliefs and identity’ are embedded within language, UNESCO says on Mother Language Day. *UNNews*. <https://news.un.org/en/story/2018/02/1003191>.
- Pavlenko, A., & Blackledge, A. (2004). Introduction: New theoretical approaches to the study of negotiation of identities in multilingual contexts. In A. Pavlenko & A. Blackledge (Eds.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* (pp. 1–33). Multilingual Matters.
- Pidkuimukha, L. (2022). The influence of language behaviour on the identity formation of the Ukrainian military. *Cognitive Studies | Études cognitives, 2022* (22), Article 2643. <https://doi.org/10.11649/cs.2643>.
- Pidkuimukha, L., & Trach, N. (2019). “Us” versus “Them”: the image of Self and Other in Ukrainian fiction and non-fiction literature about the ongoing Russian-Ukrainian war. У Г. Мацюк, І. Митник, О. Новікова (Ред.), *Мова в суспільстві: семантика, синтактика, прагматика* (Ч. I, с. 131–147). Wydawnictwo KUL.
- Shlikhta, N. (2004). “Greek Catholic” — “Orthodox” — “Soviet”: a symbiosis or a conflict of identities? *Religion, State and Society, 32/3*, 261–273.
- Shrapova, A., Litvinenko, E., & Shakirova, D. (2019). Language identity and its context policies. *Utopía y Praxis Latinoamericana, 24* (5), 44–50. <https://www.redalyc.org/journal/279/27962050007/html/>.
- Sokolova, S. (2022). The problem of choosing the language of communication: Ukrainian realities. *Cognitive Studies | Études cognitives, 2022* (22), Article 2649. <https://doi.org/10.11649/cs.2649>.
- Vizuette, J. (2022, June 6). Language and identity: the construction of the self. *Arcadia*. <https://www.bycarcadia.org/post/interaction-between-language-and-society-101-language-and-identity>.
- Zhang, Z. (2020, February 4). Linguistic identity and language portrait. *Terminology Coordination Unit of the European Parliament*. <https://termcoord.eu/2020/02/linguistic-identity-and-language-portrait/>.

References

- Akopov, P. (2022, February 26). Nastuplenie Rossii i novogo mira. *RIA “Novosti”*. <https://web.archive.org/web/20220226224717/https://ria.ru/20220226/rossiya-1775162336.html> [in Russian].
- Baxter, J. (2016). Positioning language and identity: Poststructuralist perspectives. In S. Preece (Ed.), *The Routledge Handbook of Language and Identity* (pp. 34–49). Routledge.
- Edwards, J. (2009). *Language and identity: an introduction*. Cambridge University Press.

- Farhat, S. (2018, February 21). 'Our values, beliefs and identity' are embedded within language, UNESCO says on Mother Language Day. *UNNews*. <https://news.un.org/en/story/2018/02/1003191>.
- Hibernau, M. (2012). *Identychnist natsii* (P. Tarashchuk, Perekl.). Tempora [in Ukrainian].
- Ivanenko, I., & Shavardova, O. (2019). Tilo yak konotat opozytsii "svii" — "chuzhyi" (na materialii suchasnoi ukrainskoi prozy). *Visnyk KNLU. Serii Filolohiia*, 22 (1), 38–44 [in Ukrainian].
- Masenko, L. (2020). *Konflikt mov ta identychnostei u postradianskii Ukraini*. TOV Vydavnytstvo "Klio" [in Ukrainian].
- Mykhalechuk, O. (2021). Movna identychnist etnichnykh spilnot u konteksti ukrainskoi movnoi situatsii. *Studia Ukrainica Posnaniensis*, 19/2, 37–49 [in Ukrainian].
- Nahorna, L. (2005). Identychnist natsionalna. U V. A. Smolii ta in. (Red.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 3, p. 416). Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. Naukova dumka. http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna [in Ukrainian].
- Nahorna, L. (2008). *Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst*. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Obraschenie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii (2014, March 18). <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> [in Russian].
- Pavlenko, A., & Blackledge, A. (2004). Introduction: New theoretical approaches to the study of negotiation of identities in multilingual contexts. In A. Pavlenko & A. Blackledge (Eds.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* (pp. 1–33). Multilingual Matters.
- Pidkuimukha, L. (2019). Movnostylystychni osoblyvosti filmu "Kiborhy" A. Seitablaieva. *Ukrainska mova*, 3, 108–123. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.108> [in Ukrainian].
- Pidkuimukha, L. (2022). The influence of language behaviour on the identity formation of the Ukrainian military. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2022 (22), Article 2643. <https://doi.org/10.11649/cs.2643>.
- Pidkuimukha, L., & Trach, N. (2019). "Us" versus "Them": the image of Self and Other in Ukrainian fiction and non-fiction literature about the ongoing Russian-Ukrainian war. U H. Matsiuk, I. Mytnik, O. Novikova (Red.), *Mova v suspilstvi: semantyka, syntaktyka, prahmatyka* (Vol. I, pp. 131–147). Wydawnictwo KUL.
- Renchka, I. (2020). Movna povedinka ta movna stiikest ukrainsiv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (za romanom Tamary Horikha Zernia "Dotsia"). *Ukrainska mova*, 3, 75–91. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.075> [in Ukrainian].
- Reznik, O. (2022, July 24). Kolektyvna identychnist za umov viiny: vid kompleksu menshovartosti do natsii peremozhtsiv. *Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" Foundation*. <https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsiv> [in Ukrainian].
- Ruda, O. (2021). Ridna mova vs mova povsiakdennoho spilkuвання v otsinkakh ukrainsiv. *Slavia Meridionalis*, 21, 1–17, Article 2414. <https://doi.org/10.11649/sm.2414> [in Ukrainian].
- Sergeyev, T. (2022, April 3). Chto Rossiya dolzhna sdelat s Ukrainoy. *RIA "Novosti"*. https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/ria_ru.pdf [in Russian].
- Shlikhta, N. (2004). "Greek Catholic" — "Orthodox" — "Soviet": a symbiosis or a conflict of identities? *Religion, State and Society*, 32/3, 261–273.
- Sokolova, S. (2022). The problem of choosing the language of communication: Ukrainian realities. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2022(22), Article 2649. <https://doi.org/10.11649/cs.2649>.
- Shoste zahalnonatsionalne opytuvannya: Movne pytannya v Ukraini (19 bereznia 2022) (2022, March 25). *Sotsiologichna hrupa "Reitynh"*. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html [in Ukrainian].

- Shrapova, A., Litvinenko, E., & Shakirova, D. (2019). Language identity and its context policies. *Utopia y Praxis Latinoamericana*, 24 (5), 44–50. <https://www.redalyc.org/journal/279/27962050007/html/>.
- Stadnik, I. (2015). Opozytsiia “svii/chuzhyi” u skladi kontseptu WAR/VIINA (na materiali poetychnykh tvoriv, prysviachenykh viiskovym podiiam v Ukraini, ta anhlomovnykh perekladiv). *Odeskyi lnhivistychnyi visnyk*, 6 (2), 98–102 [in Ukrainian].
- Stanovyshe ukrainskoi movy v Ukraini u 2020 rotsi. Analitychnyi ohliad (2020, November 6). *Prostir svobody*. <https://prostirsvobody.org/img/ck341/plugins/filemanager/browser/default/images/Stan.pdf> [in Ukrainian].
- Troshchynskiy, V. P. (Red.). (2018). *Formuvannia ukrainskoi identychnosti v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoretychni i politychni aspekty*. National Academy for Public Administration under the President of Ukraine [in Ukrainian].
- U Rosii zaiavyly, shcho prodovzhuvatymut “zakhyshchaty rosiiskomovnykh” (2020, February 7). *UNIAN News Agency*. <https://www.unian.ua/russianworld/10863920-u-rosiji-zayavili-shcho-prodovzhuvatimut-zahishchati-rosiiskomovnih.html> [in Ukrainian].
- Ukrainska mova dominuie v osviti, kinoprokati, knihovydannii ta radio, ale zdaiepozytsii na telebachenni y u sferi posluh (2019, November 8). *Prostir svobody*. <https://prostirsvobody.org/news/0/539/> [in Ukrainian].
- Ukrainska mova zavoiovuie efir (2018, November 8). *Prostir svobody*. <https://prostirsvobody.org/news/0/538/> [in Ukrainian].
- Ukraiinci pidtrymuut zmitsnenniapozytsii ukrainskoi movy, ale v bahatokh sferakh i dali dominuie rosiiska (2017, November 8). *Prostir svobody*. <https://prostirsvobody.org/news/0/536/> [in Ukrainian].
- Vizuette, J. (2022, June 6). Language and identity: the construction of the self. *Arcadia*. <https://www.byarcadia.org/post/interaction-between-language-and-society-101-language-and-identity>.
- Yakubova, L. (2019). Natsionalni menshyny Ukrainy: poshuky mistisia v modernomu ukrainskomu proekti. U *100-richchia derzhavnogo orhanu z pytan etnopolityky v nezalezhnii Ukraini yak istoriia zakhystu natsionalnykh menshyn: derzhavni instytutsii ta mizhnatsionalni vidnosyny — dosvid, vyklyky, zavdannia* (pp. 91–113). Duh i Litera [in Ukrainian].
- Zhang, Z. (2020, February 4). Linguistic identity and language portrait. *Terminology Coordination Unit of the European Parliament*. <https://termcoord.eu/2020/02/linguistic-identity-and-language-portrait/>.

Матеріал надійшов 21.08.2023

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)